

УДК: 008:325.81:355.48(470:477)
DOI: [https://doi.org/10.17721/UCS.2025.1\(16\).02](https://doi.org/10.17721/UCS.2025.1(16).02)

Артем БОГУЦЬКИЙ, асп.
ORCID ID: 0009-0002-8983-4759
e-mail: artem.bogutsky@ukma.edu.ua
Національний університет "Києво-Могилянська академія", Київ, Україна

ДЕ/ОКУПАЦІЯ СВІДОМОСТІ НА ПРИКЛАДІ "ЛЕНІНОПАДУ"

Вступ. Представлене дослідження присвячене аналізу феномену "ленінопаду" як частини соціокультурних трансформацій українського простору пам'яті та деколоніальних студій. Проаналізовано фізичний та семантичний де/монтаж радянських монументів як одну з практик, пов'язаних з переосмисленням колективної пам'яті. Простежено взаємозв'язок між фізичною де/конструкцією радянських пам'ятників та трансформаціями, пов'язаними зі змінами суспільної свідомості в контексті деколонізації. Актуальність цього дослідження зумовлена декількома чинниками. По-перше, демонтаж (семантичний та фізичний) пам'ятників В. І. Леніну і загалом пам'ятників, які є маркерами Російської імперії, є важливим етапом у процесі деколонізації України та однією з форм захисту національної ідентичності. По-друге, це явище активізувало академічні дискусії щодо ролі радянсько-імперської спадщини в сучасному українському комеморативному дискурсі. По-третє, "ленінопад" є одним з важливих факторів, що вплинув на подальші культурні та геополітичні трансформації в Україні та за її межами.

Методи. Для досягнення поставленої мети буде використано комплексний міждисциплінарний підхід. Концепція "місць пам'яті" П'єра Нора дозволяє проаналізувати радянські монументи як сконструйовані символи колективної пам'яті та визначити їхню роль у формуванні національної ідентичності. Теорія культурної пам'яті Алейди та Яна Ассманів надає широкий інструментарій для аналізу трансформаційних процесів, пов'язаних із колективними уявленнями про минуле. Теорія "символічного капіталу", запропонована П'єром Бурдьє, допомагає проводити аналіз трансформаційних процесів між соціальними агентами, пов'язаними зі змінами в монументальному ландшафті. Основними методами дослідження є культурологічний – для оцінювання змін у семантичному просторі та історико-порівняльний для аналізу явища "ленінопаду" в контексті деколонізаційних процесів.

Результати. Установлено, що явище "ленінопаду" зазнало низки трансформацій: стихійне руйнування пам'ятника Леніну на бульварі Шевченка 8 грудня 2013 року перетворилося на системний процес деколонізації, який підкріплений законодавчо. Простежено трансформації, яких зазнало українське соціокультурне середовище внаслідок змін, викликаних процесами деколонізації / деімперіалізації / дерадянзації. Наголошено на потребі продовження політики осмисленого очищення та захисту українського культурного середовища від зазіхань з боку Москви та її поліпчиків.

Висновки. Вивчення феномену "ленінопаду" підтверджує необхідність комплексного підходу до аналізу процесів, пов'язаних із деколонізацією символічного простору. Фізична деконструкція чи, навпаки, встановлення радянських монументів обов'язково супроводжується трансформаційними змінами культурних наративів. Результати дослідження можна використовувати для подальшого вивчення процесів деколонізації та поліпшення політики національної пам'яті як важливу частину в захисті національної ідентичності від російського імперського ресентименту.

Ключові слова: культурний вимір, міждисциплінарність, культурні проблеми, культурні практики, "ленінопад", російсько-українська війна, соціокультурні трансформації, українська ідентичність

Вступ

Представлене дослідження присвячене аналізу феномену "ленінопаду" як частини соціокультурних трансформацій українського простору пам'яті та деколоніальних студій. Проаналізовано фізичний та семантичний де/монтаж радянських монументів як одну з практик, пов'язаних з переосмисленням колективної пам'яті. Простежено взаємозв'язок між фізичною де/конструкцією радянських пам'ятників та трансформаціями, пов'язаними зі змінами суспільної свідомості в контексті деколонізації. Актуальність цього дослідження зумовлена декількома чинниками. По-перше, демонтаж (семантичний та фізичний) пам'ятників В. І. Леніну і загалом пам'ятників, які є маркерами Російської імперії, є важливим етапом у процесі деколонізації України та однією з форм захисту національної ідентичності. По-друге, це явище активізувало академічні дискусії щодо ролі радянсько-імперської спадщини в сучасному українському комеморативному дискурсі. По-третє, "ленінопад" є одним з важливих факторів, що вплинув на подальші культурні та геополітичні трансформації в Україні та за її межами.

Методи

Для досягнення поставленої мети буде використано комплексний міждисциплінарний підхід. Концепція "місць пам'яті" П'єра Нора дозволяє проаналізувати радянські монументи як сконструйовані символи

колективної пам'яті та визначити їхню роль у формуванні національної ідентичності. Теорія культурної пам'яті Алейди та Яна Ассманів надає широкий інструментарій для аналізу трансформаційних процесів, пов'язаних із колективними уявленнями про минуле. Теорія "символічного капіталу", запропонована П'єром Бурдьє, допомагає проводити аналіз трансформаційних процесів між соціальними агентами, пов'язаними зі змінами в монументальному ландшафті. Основними методами дослідження є культурологічний – для оцінювання змін у семантичному просторі та історико-порівняльний для аналізу явища "ленінопаду" в контексті деколонізаційних процесів.

Результати

Вивчення "ленінопаду" як однієї з форми маніфестації деколоніалізму є важливим елементом в аналізі комеморативних практик. Європейський досвід дослідження практик комеморації представлений діяльністю Яна та Алейди Ассманів ("Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті"), П'єра Нора та його концепцією "місць пам'яті", Теодора Адорно з ідеєю "демократичної педагогіки" як однієї з форм опрацювання минулого, "класовою етикою" П'єра Бурдьє та "концепцією пам'яті звички", запропонованою Полом Коннертоном. Вітчизняні студії пам'яті та деколоніалізму представлені передусім комплексним дослідженням Олександри Гайдай щодо місця та ролі Леніна в українському комеморативному просторі, ґрунтовного

© Богуцький Артем, 2025

дослідження Лариси Нагорної щодо феномену історичної пам'яті та Олександра Гриценка щодо декомунізаційних процесів як соціокультурного та політичного явища в Україні.

Варто почати з того, що післявоєнна рефлексія щодо сприйняття Радянського Союзу як тоталітарної держави й держави, що розв'язала Другу світову війну, на Заході розвивалася досить асиметрично. Нацистська Німеччина була головним ініціатором та винуватцем у скоєнні одного з найбільших геноцидів в історії людства. Денацифікація, пацифікація та демілітаризація – стали головними засобами для трансформування німецького суспільства в післявоєнний період. У своєму есеї 1959 року "Що означає "опрацювання минулого"" Теодор Адорно наголошує, що тільки через "демократичну педагогіку" і просвіту як "другу освіту" (Adorno, & Bryzchnik, 2018, p. 6), можлива зміна суспільства – його реабілітація, а головне – унеможливлення "історичного повторення в Європі злочинів авторитарної влади" (Adorno, & Bryzchnik, 2018, p. 6). Американський соціолог Джефрі Александер поділяє думку свого колеги німецького соціолога Бернгарда Гізена про те, що успішна "просвіта" німецького суспільства стала можлива через розділення колективної відповідальності за геноцид на все німецьке суспільство, адже "одразу по завершенні Другої світової війни німці трактували відповідальність за геноцидну війну вузько, звинувачуючи в усьому Гітлера і віддану йому кліку нацистів-фанатиків. Однак упродовж наступних десятиліть, мірою того як воєнний злочин перетворювався на Голокост, відчуття моральної відповідальності за це масове вбивство поступово поширювалося, спершу на мільйони пересічних німців, котрі підтримували Гітлера, потім на німецьких солдатів, які воювали за нацистську експансію, і зрештою на покоління німців, які народилися вже після смерті Гітлера" (Александер, 2023, с. 25).

У Радянському Союзі, навпаки, не відбулося жодних трансформацій і тоталітарний режим, як і суспільство, не поніс відповідальності за де-факто початок Другої світової війни і злочини, скоєні під час неї. Натомість усьому радянському суспільству була нав'язана ідея про так звану Велику Вітчизняну війну, яка невдовзі замінила наратив про Другу світову війну. У своїй книзі "Memory, Trauma, and Identity" професор соціології Єльського університету Рон Еєрман на прикладі Катинської трагедії зазначає, що "цей злочин був частиною довгострокової радянської стратегії позбавити післявоєнну Польщу кваліфікованого керівництва. Під час убивств радянський уряд нещодавно уклав таємну угоду з нацистською Німеччиною про розподіл запланованої здобичі Європи наприкінці війни. Протягом десятиліть радянське керівництво заперечувало відповідальність за ці вбивства, звинувачуючи німців, коли були виявлені тіла, і зберігаючи цю брехню протягом десятиліть. Щоб це заперечення стало можливим, потрібно було забезпечити публічне мовчання, а тим небагатьом, хто знав правду чи навіть підозрював її, погрожували або вбивали їх. Ті, хто знав про різанину, контрнатив офіційної позиції уряду, робили це на свій страх і ризик протягом усієї повоєнної радянської окупації" (Eeyerman, 2019, p. 8).

Лише у 2010 році були розсекречені документи про причетність НКВС до масових розстрілів, Російському благодійному та правозахисному товариству "Memorial", яке було заборонене у 2021 році, у 2005 році вдалося

отримати підтвердження (Wayback Machine, 2011) від Головної військової прокуратури Російської Федерації щодо участі співробітників НКВС у знищенні поляків. І лише у 2010 році за рішенням президента Дмитра Медведєва були розсекречені документи, які прямо вказують на причетність радянських військ до цього воєнного злочину (РІА Новості, 2010).

Зазначені способи придушення історичної правди тоталітарними режимами корелюються з вітчизняною колоніальною спадщиною. Вважаємо доречним розпочати теоретичний аналіз впливу радянського та російсько-імперського минулого на український культурний простір саме з концепції "місць пам'яті" П'єра Нора та вже згаданої нами теорії культурної травми Джефрі Александера. У контексті колоніалізму місця пам'яті представлені передусім монументами та топонімією, яка маркує "провінції" імперії та репрезентує центральну владу. Політичні, військові, культурні діячі метрополії разом з метанаративами, як-от Велика Вітчизняна війна, матеріалізуються в комеморативному середовищі, тим самим формуючи символічний простір колоніального панування. У купі це створює візуально-просторову систему, яка легітимізує наявність імперської влади в соціокультурному ландшафті колонізованих територій і об'єднує їх в загальноімперський наратив, нівелюючи при цьому національну ідентичність підкорених народів.

Створення такого комеморативного середовища, вигідного для імперії, разом із фізичним знищенням українців, інших націй та етносів було фундаментальною частиною колоніальної політики СРСР. За визначенням американського дослідника Майкла Ротберга, "колоніалізм" таким чином "перериває комунікативну й культурну пам'ять між поколіннями, впроваджуючи іншу історію та національну міфологію у свідомість нації, що колонізується" (Ципанов, 2024, с. 139). Крах СРСР був закономірним процесом націєтворення багатьох держав, які радянська імперія розглядала як колонії. "Цілковито логічним буде припустити, що оцінки тих чи інших історичних подій, культурних явищ, літературних текстів, які існували в рамках імперської парадигми, піддаються критичному перегляду й переоцінці. І цілком закономірно, що нові, постколоніальні оцінки майже завжди діаметрально протилежні нав'язаним колонізаторами, які в новій парадигмі перетворюються у "негативно значущого Іншого", який через систему освіти, ЗМІ та узагальнений культурний вплив "підміняє пам'ять" (Ципанов, 2024, с. 139).

Український дослідник Олександр Гриценко вважає, що доволі м'який перехід влади та "лагідне" звільнення з полону імперії врешті призвело до того, що до Революції гідності в українському соціокультурному просторі активно затверджувалися "ретро-радянський", "грецькосійні" та "проросійські" наративи, які стримували зміни, пов'язані з культурним суверенітетом (Гриценко, 2020, с. 131). Відповідно такі наративи значною мірою стримували здобуття культурного суверенітету. Врешті до подій Революції гідності українське суспільство перебувало в достатньо амбівалентному стані щодо політичного та культурного впливу Росії на свій соціокультурний простір.

Перед тим як безпосередньо говорити про де/окупацію культурного простору на прикладі "ленінопаду", потрібно, власне, дати визначення декомунізації як феномену, що є основою "ленінопаду" й частиною деколонізаційної політики України. Якщо ми говоримо

про декомунізацію з правового погляду, то ми маємо справу із законами, які були ухвалені Верховною Радою України 9 квітня 2015 року, зокрема № 314-VIII "Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті", № 315-VIII "Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939–1945 років", № 316-VIII "Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років", № 317-VIII "Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки".

Для ліберального зовнішнього спостерігача декомунізація була представлена як "символічний прояв політичних змін, які відбулися після відходу колишнього президента Януковича. Це також супроводжує широку реформу, спрямовану на децентралізацію прийняття рішень із центру до регіонів, щоб забезпечити останнім отримання більшої автономії у своїх справах. Реальність, з іншого боку, полягає в тому, що те, як воно проводилося на сьогодні, дуже схоже на те, як комуністична система була нав'язана в минулому" (Marples, 2016).

Російський погляд на декомунізацію ми зможемо знайти передусім у російських засобах масової інформації або, наприклад, у виступі міністра освіти та науки часів президентства Віктора Януковича Дмитра Табачника, який прокоментував повалення пам'ятника Леніну біля Бесарабської площі у грудні 2013 року так: "Мовчання, що запанувало після ударів молота по київському пам'ятнику Леніну, стало без перебільшення реквіємом по демократії, громадянському суспільству та дієздатній правовій державі, без яких країна приречена пройти страшні випробування. Можливо, це реквієм по Україні загалом" (Гриценко, 2020, с. 148).

Справедливо буде зазначити, що декомунізаційні заходи в Україні розпочалося одразу зі здобуттям Незалежності. Зокрема, був знищений пам'ятник Леніну, який розміщувався в самому центрі України, на Майдані Незалежності, і мав промовисту неформальну назву "Гулівер у країні ліліпутів". Цей монумент "Великий Жовтневій соціалістичній революції" був споруджений у 1977 році. Тодішній очільник Української РСР Микола Щербицький пророкував цій споруді велике майбутнє: "Пройдуть століття, прийдуть нові покоління. І монумент, який ми сьогодні відкрили, буде вічним символом нашої великої революції, символом урочистих безсмертних ідей марксизму-ленінізму" (Цалик, 2016).

На думку вітчизняного історика Олександра Гриценка, автора книги "Декомунізація в Україні як державна політика і як соціокультурне явище", декомунізаційні заходи були важливим етапом трансформації українського суспільства 2015–2018 років, і, попри усю складність, вони призвели до "критичної переоцінки радянського минулого, з одного боку, та визнання ролі й значення українського національного руху, з іншого" (Гриценко, 2020, с. 267). Як бачимо, українське суспільство доволі по-різному сприймало декомунізаційні заходи, проте вони стали одним із важливих інструментів із захисту української національної ідентичності, і самоціллю для тих, хто хоче цю ідентичність знищити. Стихійне повалення монумента Леніна на перетині вулиці Хрещатик та бульвару Тараса Шевченка стало не "реквієм за Україною", а, навпаки, – першим кроком до деколонізації українського суспільства. Згідно з концепцією Алеїди

Ассман, декомунізаційні та деколонізаційні заходи є формою "активного забування", що є ключовим елементом у формуванні нової культури пам'яті. В Україні "забування" імперського минулого є логічним у контексті державотворення, тоді як у Росії ми передусім маємо справи з імперським ресентиментом, який, навпаки, прагне відновити свою могутність і позбутися будь-яких "білих плям" історії, як-от згадана нами Катинська трагедія.

Зрештою, з прагненням показати, що, на його думку, значить "справжня декомунізація", 24 лютого 2022 року Володимир Путін оголошує про проведення так званої спеціальної воєнної операції (СВО) і починає повномасштабне вторгнення в Україну: розпочинається окупація не тільки територій, а й українського культурного простору. Таким чином, нарешті декомунізація, яка розпочалася з "ленінопаду", стала частиною більш глобального дискурсу деколоніалізму, який сьогодні, у тому числі, представлений фактичною боротьбою проти імперських амбіцій Росії. Був ухвалений закон № 3005-IX "Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні й деколонізацію топонімів" та прийнято постанову від 2 травня 2023 року "Про Заяву Верховної Ради України "Про використання політичним режимом Російської Федерації ідеології рашизму, засудження засад і практик рашизму як тоталітарних і людиноненавистницьких"". Підставою для прийняття відповідних нормативно-правових актів та загалом активізації деколонізаційних процесів в українському суспільстві стали масові воєнні злочини, скоєні російськими військами в Бучі, Ірпені, Маріуполі та інших українських містах. Вони стали свідченням насильства, яке має системний характер. За результатами соціологічного опитування (Левада-центр, 2024), сучасну війну підтримує більшість російського населення, незалежно від соціального статусу чи місця проживання.

З огляду на промову Путіна під час оголошення "СВО" і подальшу політику Російської Федерації на окупованих територіях України, яка полягає в утвердженні ідеології рашизму, що спирається на радянські практики культурної окупації, можемо стверджувати, що наявність імперської топонімії, до якої належать й артефакти, пов'язані з Леніним, є однією з першопричин цієї війни. Доказ цього ми можемо також знайти в риторичі представників вищого військово-політичного командування Росії. Зокрема, Володимир Путін постійно наголошує на тому, що жодних українців не існує або усіх їх, як і Україну, вигадав не хто інший, як вождь пролетарської революції – Володимир Ілліч Ленін. Отже, можемо констатувати, що Ленін є одним з важливих елементів між минулим та сьогоденням, який дозволяє сучасній Росії полемізувати про "велике" минуле та утверджуватися у своїй імперській риторичі. Знищення пам'ятників Леніну і загалом проведення деколонізаційних заходів в Україні спрямоване не лише на відмову від радянського минулого, а й фізичне та символічне руйнування імперського наративу, у якому незалежну та суверенну Україну розглядають як "історичну помилку".

Навіть більше, "образ Леніна був базовим знаком радянського політичного простору та мови, до якого будь-яке політичне висловлювання чи дія мали апелювати, щоб отримати легітимацію" (Юрчак, 2018). На 2020 рік в Україні демонтовано одних лише пам'ятників Леніну 1300 штук (Ukrinform, 2020). Якщо

вирити неофіційній статистиці, то на момент проголошення Незалежності у 1991 році в Україні їх нараховувалося близько 6 тисяч, значна частина з них була розміщена на Сході України та в Криму (Кудинів, 2015). Як ми вже зазначали, через символічний простір, пам'ятники в тому числі, відбувалася окупація українського культурного простору. Щойно українці почали боротьбу за свій культурний та політичний суверенітет від імперії – розпочалася війна. І сьогодні ми бачимо як Росія відновлює маркери імперії на окупованих нею територіях, адже нав'язування імперських ідей, символів, цінностей, спрямованих на переформатування колективної пам'яті та знищення національної ідентичності українців – ось пріоритетні цілі окупації.

На відміну від України – у Росії, у зв'язку з експансіоністськими прагненнями, відбувається реабілітація та героїзація історичних постатей, які відігравали ключову роль у становленні Росії як імперії. Сьогодні в російському культурному середовищі домінує образ Сталіна. Саме Сталін став вигідним для сучасної Росії образом сильного політика, реформатора, а головне переможця над нацистами, попри те, що Сталін та сталінізм були засуджені після приходу до влади Микити Хрущова, тобто в часи існування СРСР, і більшість монументів кривавому вождю демонтовано ще в 60-х роках ХХ сторіччя. "У Росії встановлено вже 110 пам'ятників радянському диктатору Йосипу Сталіну. 95 із них встановили за Володимира Путіна, а темпи спорудження пам'ятників подвоїлися після анексії Криму у 2014 році" (Радио свобода, 2023). Навіть більше, сьогодні ми можемо побачити, що згідно з останніми соціологічними опитуваннями майже половина росіян – 47% – ставляться з повагою до Сталіна (Левада-центр, 2023).

У цьому контексті необхідно звернути увагу на особливості процесу конструювання російського політичного іміджу перших осіб держави, особливо президента. Володимир Путін репрезентує себе через демонстрацію своєї фізичної витривалості: карате, експедиції в тайгу разом з колишнім міністром оборони Шойгу та інші вияви фізичної витривалості, що є одним з елементів легітимації авторитарного правління. Паралельно ми можемо спостерігати за систематичним використанням репресивних методів стосовно потенційних політичних опонентів. Немцов, Пригожин, навіть Навальний разом з тисячами інших людей вже загинули внаслідок російської політики, спрямованої на відновлення імперського проекту, який би включав "ісконно руські землі". У контексті сучасної загарбницької війни реабілітація Сталіна набуває особливого значення в контексті ідеологічного підґрунтя для мілітаризації суспільства та формування образу країни переможців над нацизмом.

Варто також зауважити істотні відмінності в символічному навантаженні, коли ми говоримо про порівняння культу особи Сталіна з культом Леніна. Символізм Леніна в радянській системі цінностей неможливо переоцінити. Протягом десятиліть образ Леніна був центральним елементом радянської пропаганди, а пам'ятники на його честь стали важливою частиною міських ландшафтів по всьому СРСР. Ці монументи слугували не лише даниною "вождю світового пролетаріату", а й були постійним нагадуванням про панівну ідеологію та політичний устрій. Ми можемо стверджувати, що образ Леніна пройшов декілька стадій свого розвитку. Перший

безумовно пов'язаний з його діяльністю як лідера більшовиків, організатора червоного терору. Другий же його етап полягає у формуванні певного необхідного для країни образу, настільки важливого, що мертве тіло – сакралізовані моці Леніна розміщено на головній площі країни. З цього моменту Ленін та власне комунізм набуває ознак релігійного культу, попри ставлення К. Маркса до релігії як "опіуму для народу". Тільки тепер ця релігія отримала нових святих, новий церемоніал та новий релігійний простір.

Відомий західний філософ Арнольд Тойнбі дав таке визначення цього феномену: "Марксистський комунізм дає нам сумно відомий приклад сучасної західної філософії, яка за життя одного покоління змінилася до невпізнання, перетворившись на пролетарську релігію, обравши шлях насильства і вирізбивши свій Новий Єрусалим мечем на рівнинах Росії" (Тойнбі, 1995, с. 39). Микола Бердяєв писав, що "комуністична партія за своєю структурою, за душевним складом своїх adeptів представляє щось на кшталт атеїстичної секти, релігійної атеїстичної секти, яка захоплює у свої руки владу" (Бердяєв, 1990, с. 136). Пропаганда також була спрямована на продукування значущих культурних артефактів і пошук нових форм безпосередньо на ментальному рівні, аби остаточно визначати світоглядну позицію "народних мас" (Демчук, 2021, с. 17). Говорячи про потенційне бажання людей не позбуватися пам'ятників Леніна та проводити активну політику щодо деокупації свідомості полягає в тому, що французький дослідник Бурдьє називає "класовою етикою" – системою цінностей, яка людину формує ще в дитячому віці (Bourdieu, 1981). Отже, якщо людині з дитинства вкладати ідеї, що Ленін – це вождь народів, тому йому стоїть пам'ятник, відповідно формується позитивний образ цієї постаті. Відповідно повалення пам'ятника Леніна чи навпаки його відновлення є перемогою ідеології для кожної зі сторін цієї війни, російський дослідник Михайл Ямпольський вказує на те, що за своєю суттю "деструкція підтверджує владу переможця тією ж мірою, що і зведення монумента Перемоги" (Yampolsky, 1995, p. 100).

Зрештою саме таке квазірелігійне значення культу особи Леніна в радянській системі створило доволі складну ситуацію зі спробами його подолання в пострадянських країнах. П'єр Нора вказує на те, що не стільки важлива сама пам'ять, коли ми говоримо про мнемотопі, скільки те, де саме ця пам'ять актуалізується. Космос тоталітарної культури був промаркований великою кількістю цих місць, більшість з яких була присвячена бойовим діям, адже війн, яких розв'язувала імперія, не бракує. Ідеологія рашизму цілком суголосна з простором, у якому вона функціонує. Український же культурний простір, навпаки, не поділяє імперських цінностей, представлених маркерами імперії. І складність трансформацій полягає в поєднанні комплексного історичного минулого з достатньо визначеним війною сьогоденням. Як зазначає німецько-американська дослідниця пам'яті Хана Арендт, "ми вже не можемо дозволити собі взяти те, що було до нас добрим у минулому і просто оголосити його своєю спадщиною, відкинути погане і просто вважати його непотрібним багажем, який з плином часу забудеться сам по собі" (Арендт, 2005, с. 11).

Важливим елементом російської окупації є не тільки відновлення імперських маркерів на окупованих українських територіях, але й спроби окупації європейського комеморативного середовища. Це

передусім пов'язане зі створенням образу українців як неонацистів та формуванням наративу, згідно з яким саме російські війська звільнили Європу від нацистів. Сьогодні акцент робиться на тому, що саме російські, не радянські, солдати звільнили Європу. Формою "м'якої сили" в західноєвропейському культурному просторі виступають, зокрема, й пам'ятники, присвячені так званій Великій Вітчизняній війні. "Пам'ятник – матеріальний концентратор колективної пам'яті – існує насамперед у царині символічного й увічнює подію, яку нащадки переживають потім у формі спільної історії" (Демчук, 2021, с. 7). Отже, аналізуючи вплив культу особи Леніна в радянські часи та його наслідки для пострадянських країн, можемо зробити висновок, що деокупація культурного простору від цих символів є важливою частиною сучасних деколонізаційних процесів. Водночас необхідно підкреслити потребу переосмислення тих елементів символічного простору у вітчизняній культурі, які можуть підтримувати колоніальні наративи.

Для досягнення поставленої мети слід формувати чітку ідеологічну консистентність, що є логічним кроком у захисті культурного суверенітету та національної ідентичності. Толерування артикуляції символічних елементів імперського дискурсу у вітчизняному соціокультурному просторі породжує когнітивний дисонанс: неможливо сповідувати ліберальні цінності й одночасно використовувати інструментарій, характерний для тоталітарних ідеологій. Історія Росії та її сучасні реалії є ілюстративним прикладом такої ідеологічної непослідовності. Ще з радянських часів наявне співіснування взаємозаперечних наративів: процеси, пов'язані із дедалінізацією, ідуть паралельно з уславленням царської родини Романових, яка канонізована майже одразу після того, як була розстріляна більшовиками. Артикуляція такого наративу призводить до семіотичної кризи, що так само призводить до формування в колективній свідомості нації еклектичного ідеологічного конструкта, який спирається на маніпуляції. Історія таким чином стає черговим інструментом у гібридній війні. Крім цього, Росія вирішила провести "деокупацію" своєї свідомості та очистити свій культурний простір від будь-якого західного продукту, що можете стати на заваді функціонування імперського семіотичного простору.

Варто зазначити, що в контексті деколонізаційного дискурсу особливо важливу увагу слід приділяти топонімії як одній з головних компонент семантичного простору культурного суверенітету. Важливо також наголосити на тому, що будь-який топонім, який прямо чи опосередковано може корелюватися з російськоімперською спадщиною, стає інструментом у гібридній війні. Навіть більше, він також може бути інтегрований у танатолатричний дискурс сучасної Росії. Тобто ми говоримо про формування та активне поширення культу смерті не тільки всередині Росії, а й на окупованих українських територіях. Таким чином сакралізація смерті стає ще одним важливим інструментом імперії для легітимізації своїх мілітаристських прагнень. У прагматичному просторі це передусім відбувається через систему імплементації характерних для танатолатрії практик та створенні специфічного символічного простору. Формами символічної експансії в цьому разі є: військові кладовища, пам'ятні дошки, перейменування вулиць на честь загиблих військових Російської Федерації тощо. Зрештою локальний окупований простір через згадані

нами культурні елементи разом з політичними інструментами, як, наприклад, прописування в конституції РФ "нових територій", інкорпорується в загальноімперський.

Як ми наголошували, єдиним ефективним інструментом протидії культурній окупації є формування та імплементація державної політики, спрямованої на захист національної ідентичності та культурного суверенітету. Ця політика має стосуватися і державних інституційних макроструктур, і практик повсякденності. Ми не можемо не зауважити, що в Україні відомо достатньо прикладів того, як семантичні зміни відбуваються разом з фізичною деконструкцією. Будівля сучасного Українського дому в Києві є одним з прикладів таких трансформацій. Початково вона зведена як філія Центрального музею В. І. Леніна. Після здобуття Україною незалежності в 1991 році в цьому просторі відбулися значні функційні та смислові зміни. У 1993 році будівлю перепрофільовано на культурний центр, який згодом став важливим майданчиком громадянського суспільства під час значущих соціально-політичних подій, зокрема Помаранчевої революції та Революції гідності (Національний центр "Український дім"). Розбудова вітчизняного комеморативного середовища має ґрунтуватися не на простій консервації історії та збереженні історії заради історії, але заради вибудовування майбутнього, ґрунтованого на неочіненному досвіді сьогодення. Зокрема, одразу після варварського знищення таких мозаїк, як "Дерево життя" та "Боривітер" авторства Алли Горської в Маріуполі, в Українському домі проходить виставка робіт цієї видатної художниці.

В умовах ідеологічного протистояння російсько-української війни, активні дискусії точаться навколо "місць пам'яті", які пов'язані насамперед з комеморативним простором Другої світової війни. Це передусім Національний музей історії України у Другій світовій війні, який зазнав багатьох змін: у ньому, наприклад, упорядковано окремий комеморативний простір, пов'язаний з АТО/ООС. За час повномасштабного вторгнення створено окрему експозицію, пов'язану з цією фазою війни. Водночас на монументі Батьківщина-мати радянський герб замінено на український тризуб. На нашу думку, таке "сусідство" негативно впливає на формування національної ідентичності. Необхідним кроком для поліпшення ситуації була б організація окремого музейного простору, у якому б розміщувалися всі пам'ятки, пов'язані з імперсько-радянським періодом, адже деконструкція російських монументів відбувається лише на половину. Проте це не єдина проблема з культурним простором. Вітчизняний дослідник Сергій Руденко відзначає, зокрема, що "зараз між музеєм Леніна та Батьківщиною-матір'ю утворився стихійний екомузей політичної культури СРСР. Ще донедавна на довколишніх вулицях можна було зустріти партноменклатурників старого режиму, що жили поруч із роботою і виглядали як живі експонати. З певних традиційних причин, а також виходячи із суто технічної утилітарності – налагодженого спецв'язку, охорони та взаємодії чиновницьких апаратів – органи влади сучасної української держави продовжують перебувати у цьому стихійному екомузеї" (Руденко, 2021, с. 294).

Сьогодні, коли відбувається екзистенційна боротьба за існування української нації, необхідна чітка диференціація пам'ятників за критеріями їхньої культурної цінності. Водночас це не анулює потреби в селективному демонтажу деяких пам'ятників та

формуванні тематичних парків, які були б присвячені символам пропаганди. У зв'язку з цим у 2017 році в Києві планували створити Музей монументальної пропаганди СРСР (Офіційний портал КМДА, 2017). Сьогодні, на 11 рік російсько-української війни, цей проєкт все ще в розробці, що є черговим підтвердженням потреби більш активно залучати громадську та наукову спільноти до розв'язання цієї проблеми. Істотною завадою на шляху до комплексної деколонізації є неможливість демонтажу громіздких монументів. Наприклад, якщо військовий меморіальний комплекс з Батьківщиною-матір'ю через заміну герба СРСР на український тризуб "нині переозначений у модусі спротиву українського народу будь-яким ворогам..." (Demchuk, 2017, p. 562), то ситуація з аркою Дружби народів складніша і сьогодні вона була просто перейменована в "арку Свободи українського народу". Укотре наголошуємо, що процеси, пов'язані із деконструкцією / переозначенням, мають бути осмисленими та пропрацьованими, інакше звичайний демонтаж конструкції не матиме жодного сенсу. Цей фрагмент завершимо словами вітчизняної дослідниці комеморативного простору Олександри Гайдай: "Поряд зі зміною меморіального простору важлива і робота з пам'яттю, осмислення історичних передумов попереднього режиму, його ідей і практик, зокрема й пов'язаних з особою Леніна. Адже фізичне усунення радянських символів із публічного простору не означає дерадянізацію свідомості населення, яке продовжує мислити радянськими категоріями й відтворювати радянські практики у ставленні до спадщини" (Гайдай, 2018, с. 189).

Дискусія і висновки

Аналіз сучасного українського культурогенезу в умовах війни та повномасштабного російського вторгнення, пов'язаний передусім з процесами декомунізації, деколонізації та деімперіалізації, виявляє їх багатовимірний характер та внутрішню суперечливість. В умовах прямої загрози для існування держави ми стикаємося з прискоренням цих трансформацій, що водночас і створює нові можливості, і зумовлює потенційні ризики для розвитку української культури нині та в майбутньому. Україна та Росія однаково борються як за збереження, так і за зміцнення своїх позицій у символічному просторі сучасного протистояння. Говорячи передусім про український символічний простір, ми маємо справу з тим, що кількісна, механічна заміна старих символів на нові без належної теоретичної бази та дискусії в суспільстві можуть призвести до лише поверхових трансформацій, які не вплинуть істотно на суспільну свідомість. Варто також наголосити на актуальності формування дієвого інструментарію для захисту культурної спадщини в умовах гібридної війни. Війна продемонструвала, що місця пам'яті стають не просто маркерами історичної чи культурної пам'яті, а інструментом у сучасній війні для кожної зі сторін. У зв'язку з цим з'являються нові виклики для української культурної політики, яка повинна все активніше реагувати і на прями зовнішні загрози імперського ресентименту, і на внутрішні трансформації суспільства, спричинені війною. Результати дослідження наголошують на необхідності зміни підходу до культурних трансформацій: замість реактивної моделі культурної політики слід перейти до стратегії, спрямованої на поетапне формування та поширення національного нарративу. Для досягнення цієї мети необхідно напрацювати та імплементувати цілісну систему механізмів з формування та захисту символів та поєднанням локальних і загально-

національних практик комеморації в єдину систему. Перспективним та важливим напрямом подальших досліджень є формування стратегії деокупації культурного простору на тимчасово окупованих Росією територіях на основі вивчення впливу деколонізаційних процесів у захисті національної ідентичності в умовах війни. Вагомим аспектом також залишається розробка стратегій щодо формування нових та переосмислення старих комеморативних практик. Отже, будь-які зміни в культурному ландшафті повинні бути виваженими й аргументованими, й тільки так український культурний простір буде готовий до сучасних викликів та сприятиме консолідації української нації.

Список використаних джерел

- Александр, Дж. (2023). Цивільна сфера та перехід до миру: культурна травма та цивільне відновлення. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 3, 20–30. <https://doi.org/10.15407/sociology/2023.03.20>.
- Арендт, Х. (2005). *Джерела тоталітаризму*. Дух і літера.
- Ассман, А. (2012). Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті. (Ксенія Дмитренко, Лариса Доронічева, Олександр Юдін, Пер. з нім.). *Ніка-Центр*. https://shron1.chtyvo.org.ua/Aleida_Assmann/Prostory_spoHADu.pdf.
- Бердяев, Н. (1990). Истоки и смысл русского коммунизма. <https://surl.li/cdfjbc>.
- Виноградов, Е. (2014). Немецкий культуролог Алейда Ассман о памяти и забвении. *Deutsche Welle*. <https://p.dw.com/p/1DZvO>.
- Гайдай, О. (2018). *Кам'яний гість. Ленін у Центральній Україні*. К. І. С.
- Гриценко, О., Гончаренко, Н., Кузнецова, І. та ін. (2020.). *Культура пам'яті сучасного українського суспільства: трансформація, декомунізація, європеїзація: монографія. Ін-т культурології НАМ України*. https://icr.org.ua/wpcontent/uploads/2020/09/Book_2020_Grytsenko.pdf.
- Демчук, Р. В. (2021). Меморизація Леніна як ієротопічний проєкт. *Наукові записки НаУКМА. Історія і теорія культури*. Т. 4, 11–21. <http://nrcpult.ukma.edu.ua/article/view/234589/233141>.
- Карловський, Д. (2022). Путін пригрозив, що "навчить Україну декомунізації". *Українська правда*. <https://www.pravda.com.ua/news/2022/02/21/7324861/>.
- Коннертон, П. (2004). *Як суспільства пам'ятають* (С. Шліпченко, Пер. з англ.). *Ніка-Центр*. (Серія "Зміна парадигми"; Вип. 7).
- Кудинов, Д. (2015). Сколько всего памятников Ленину? Памятники В. И. Ленину. *leninstatues.ru*. <https://lenin.tilda.ws/skolko#rec2947133>.
- Левада-Центр. (2024). Конфликт с Украиной: основные показатели в июле 2024 года. *Левада-Центр*. <https://www.levada.ru/2024/08/08/konflikt-s-ukrainoj-osnovnye-pokazateli-v-iyule-2024-goda/>.
- Левада-Центр. (2024). Отношение к Сталину. *Левада-Центр*. <https://www.levada.ru/2023/08/15/otnoshenie-k-stalinu/>.
- Нагорна, Л. (2014). Поняття "місце пам'яті" в системі memory studies. *Регіональна історія України*, 8, 55–74. http://nbuv.gov.ua/UJRN/reisuk_2014_8_5.
- Нагорна, Л. (2012). *Історична пам'ять: теорії, дискурси, рефлексії: [монографія]*. ІПІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України.
- Національний центр "Український Дім". *Ukrainskiydim*. <https://www.uadim.in.ua/>.
- Офіційний портал КМДА. "Майбутній Музей монументальної пропаганди СРСР розраховує на статус національного". https://kyivcity.gov.ua/news/maybutniy_muzey_monumentalno_propagandi_srsr_rozrahkovuye_n_a_status_natsionalnogo/.
- Радио "Свобода". (2023, 2 октября). В России установлены 110 памятников Сталину, их число растёт. *Радио Свобода*. <https://www.svoboda.org/a/v-rossii-ustanovleny-110-pamyatnikov-stalinu-ih-chislo-rastyot/32619483.html>.
- РИА "Новости". (2010). "Катынь" могла быть местом Сталина за гибель в плену советских пленных. *РИА Новости*. <https://ria.ru/20100407/219187360.html>.
- РИА "Новости". (2010). Раскритикованы архивные документы по проблеме Катыни из "пакета №1". *Wayback Machine*. <https://web.archive.org/web/20100501154642/http://www.rian.ru/spravka/20100428/227752658.html>.
- Руденко, С. (2021). *Соціокультурне призначення та інституційна специфіка музею* [Дис. д-ра культурології, Київський національний університет культури і мистецтв]. https://knuvim.edu.ua/wp-content/uploads/2021/09/Rudenko_Diss_KNUKIM_Druk.pdf.
- Цалик, С. (2016). Історичний блог: 1991 рік. Демонтаж пам'ятника Леніну на Майдані. *BBC News Україна*. https://www.bbc.com/ukrainian/blogs/2016/09/160912_tsalyk_lenin_monument_az.
- Ціба, А. (2018). Юрчак А: "Любое изображение Ленина было прямым продолжением его физического тела". *Colta.ru*. <https://www.colta.ru/articles/society/19706-aleksey-yurchak-lyuboe-izobrazhenie-lenina-bylo-pryamyim-prodolzheniem-ego-fizicheskogo-tela>.
- Ципанов, С. (2024). Пам'ять про минуле у світлі постколоніальних студій. *Літературний процес: методологія, імена, тенденції*, 24 (Грудень), 135–42. <https://doi.org/10.28925/2412-2475.2024.24.14>.

- Adorno, T., & Bryzhnik, V. (2018). What does "processing of the Past" mean. *Philosophy of Education*, 22(1), 6–24. <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2018-22-1-6-24>
- Bourdieu, P. (1981). La représentation politique. *Actes de la recherche en sciences sociales*, 36, 3–24. https://www.persee.fr/doc/arss_0335-5322_1981_num_36_1_2105
- Connerton, P. (2008). Seven types of forgetting. *Memory Studies*, 1(1), 59–71. <https://doi.org/10.1177/1750698007083889>
- Demchuk, R. (2017). Structuring the "Sacral Axis" in the Architectural Landscape of Kyiv (From the Modern Age). *Spheres of Culture, Ihor Nabytovych, Ed.*, 16, 556–563. <https://ekmair.ukma.edu.ua/items/3cb1e849-1afa-4176-8965-e25bcf7efd1e>
- Eyerman, R. (2019). *Memory, trauma, and identity*. Palgrave.
- Marples, D. (2016). Decommunisation in Ukraine. Implementation, pros and cons. *New Eastern Europe*. <http://neweasterneurope.eu/postauthor/david-marple/>
- Nora, P. (1989). Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire. *Representations*, 26, 7–24. https://is.muni.cz/el/fss/jaro2013/SOC564/um/40802691/Nora_Between_Memory_and_History.pdf
- Ukrinform. (2025). За роки декомунізації в Україні демонтували більш як 1300 пам'яників Леніну. *Укрінформ*. <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3064494-za-roki-dekomunizacii-v-ukraini-demontuvali-bils-ak-1300-pamatnikov-leninu.html>
- Wayback Machine (2011). Заявление о расследовании "Катынского преступления" в России. <https://web.archive.org/web/20110605073217/http://www.memo.ru/daytoday/5katyn2.htm>
- Yampolsky, M. (1995). In the Shadow of Monuments. Notes on Iconoclasm and Tim. *Soviet Hieroglyphics. Visual Culture in Late Twentieth century Russia*, (Nancy Condee, Eds.). Indiana University Press.
- ### References
- Alexander, J. (2023). The civilian sphere and the transition to peace: cultural trauma and civilian recovery. *Sociology: Theory, Methods, Marketing*, 3, 20–30. <https://doi.org/10.15407/sociology>. [in Ukrainian]
- Arendt, H. (2005). *The sources of totalitarianism*. Duh i Litera. [in Ukrainian]
- Assman, A. (2012). Spaces of memory. Forms and transformations of cultural memory. (Ksenia Dmytrenko, Larisa Doronicheva, Oleksandr Yudin, Transl.). *Nika-Centre*. https://shron1.chtyvo.org.ua/Aleida_Assmann/Prostory/_spohadu.pdf. [in Ukrainian]
- Berdyayev, N. (1990). The Origins and Meaning of Russian Communism. <https://surl.li/cdfjbc> [in Russian]
- Vinogradov, E. (2014). German cultural critic Aleida Assmann on memory and oblivion. *Deutsche Welle*. <https://p.dw.com/p/1DZvO>. [in Russian]
- Gaidai, O. (2018). *The Stone Guest. Lenin in Central Ukraine*. K.I.C. [in Ukrainian]
- Hrytsenko, O., Honcharenko, N., Kuznetsova, I. et al. (2020). *Culture of memory of modern Ukrainian society: transformation, decommunisation, Europeanisation: a monograph*. Institute of Culturology of the National Academy of Sciences of Ukraine. https://icr.org.ua/wp-content/uploads/2020/09/Book_2020_Grytsenko.pdf. [in Ukrainian]
- Demchuk, R. V. (2021). Lenin's memorialisation as a hierotopic project. *Scientific notes of NaUKMA. History and Theory of Culture*, 11–21. <http://nrpcult.ukma.edu.ua/article/view/234589/233141>. [in Ukrainian]
- Karlovsy, D. (2022). Putin threatened to 'teach Ukraine how to decommunise'. *Ukrainska Pravda*. <https://www.pravda.com.ua/news/2022/02/21/7324861/>. [in Ukrainian]
- Connerton, P. (2008). Seven types of forgetting. *Memory Studies*, 1(1), 59–71. <https://doi.org/10.1177/1750698007083889>
- Connerton, P. (2004). How societies remember. (S. Shlipchenko, Transl.). *Nika-Centre*. (Series 'Paradigm shift'; Issue 7). [in Ukrainian]
- Kudinov, D. (2015). How many monuments to Lenin are there? *Monuments to Lenin*. lenin.tilda.ws/skolko#rec2947133. [in Russian]
- Levada Centre. (2024). The conflict with Ukraine: key indicators in July 2024. *Levada Centre*. <https://www.levada.ru/2024/08/08/konflikt-s-ukrainoj/-osnovnye-pokazateli-v-iyule-2024-goda/>. [in Russian]
- Levada Centre. (2024). Attitudes towards Stalin. *Levada Centre*. <https://www.levada.ru/2023/08/15/otnoshenie-k-stalinu/>. [in Russian]
- Nagorna, L. (2012). *Historical Memory: Theories, Discourses, Reflections: monograph*. I. F. Kuras Institute of Pedagogical and Ethnological Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine. [in Ukrainian]
- Nagorna, L. (2014). The concept of "place of memory" in the system of memory studies, 8, 55–74. http://nbuv.gov.ua/UJRN/reisuk_2014_8_5. [in Ukrainian]
- National Centre "Ukrainian House". [Ukrainskydim](https://www.uadim.in.ua/). <https://www.uadim.in.ua/>. [in Ukrainian]
- Official portal of the KCSA. 'The future Museum of Monumental Propaganda of the USSR expects to be national'. https://kyivcity.gov.ua/news/maybutniy_muzey_monumentalno_propagandi_srsr_rozrakhovuye_n_a_status_natsionalnogo/. [in Ukrainian]
- Radio Liberty (2023). Russia has 110 monuments to Stalin, their number is growing. *Radio Liberty*. <https://www.svoboda.org/a/v-rossii-ustanovleny-110-pamyatnikov-stalinu-ih-chislo-rastyot/32619483.html>. [in Ukrainian]
- RIA Novosti (2010). Katyn could have been Stalin's revenge for the deaths of Soviet prisoners of war. *RIA Novosti*. <https://ria.ru/20100407/219187360.html>. [in Russian]
- RIA Novosti. (2010). Declassified archival documents on the Katyn problem from "package 1". *Wayback Machine*. <https://web.archive.org/web/20100501154642/http://www.rian.ru/spravka/20100428/227752658.html>. [in Russian]
- Rudenko, S. (2021). Socio-cultural purpose and institutional specificity of the museum. [PhD on Cultural Studies, Kyiv National University of Culture and Arts]. https://knukim.edu.ua/wp-content/uploads/2021/09/Rudenko_Diss_/KNUKIM_Druk.pdf. [in Ukrainian]
- Tsalyk, S. (2016). Historical blog: 1991. Dismantling of the Lenin monument on the Maidan *BBC News Ukraine*. https://www.bbc.com/ukrainian/blogs/2016/09/160912_tsalyk_lenin_monument_az. [in Ukrainian]
- Tsyba, A. (2018). Yurchak A.: "Any image of Lenin was a direct continuation of his physical body". *Colta.ru*. <https://www.colta.ru/articles/society/19706-aleksey-yurchak-lyuboe-izobrazhenie-lenina-bylo-priamym-prodolzheniem-ego-fizicheskogo-tela>. [in Russian]
- Tsipanov, S. (2024). Memory of the Past in the Light of Postcolonial Studies. *Literary Process: Methodology, Names, Trends*, 24 (December): 135–142. <https://doi.org/10.28925/2412-2475.2024.24.14>. [in Ukrainian]
- Adorno, T., & Bryzhnik, V. M. (2018). What does "processing of the Past" mean. *Philosophy of Education*, 22(1), 6–24. <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2018-22-1-6-24>
- Bourdieu, P. (1981). La représentation politique. *Actes de la recherche en sciences sociales*, 36, 3–24. https://www.persee.fr/doc/arss_0335-5322_1981_num_36_1_2105
- Demchuk, R. (2017). Structuring the "Sacral Axis" in the Architectural Landscape of Kyiv (From the Modern Age). *Spheres of Culture*. (Ihor Nabytovych, Ed.), 16, 556–563. <https://ekmair.ukma.edu.ua/items/3cb1e849-1afa-4176-8965-e25bcf7efd1e> [in Ukrainian]
- Eyerman, R. (2019). *Memory, trauma, and identity*. Palgrave.
- Marples, D. (2016). Decommunisation in Ukraine. Implementation, pros and cons. *New Eastern Europe*. <http://neweasterneurope.eu/postauthor/david-marple/>
- Nora, P. (1989). Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire. *Representations*, 26, 7–24. https://is.muni.cz/el/fss/jaro2013/SOC564/um/40802691/Nora_Between_Memory_and_History.pdf
- Ukrinform (2020). Over 1300 monuments to Lenin dismantled in Ukraine during the years of decommunisation. *Ukrinform*. <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3064494-za-roki-dekomunizacii-v-ukraini-demontuvali-bils-ak-1300-pamatnikov-leninu.html>. [in Ukrainian]
- Wayback Machine (2011). Statement on the investigation of the "Katyn crime" in Russia. <https://web.archive.org/web/20110605073217/http://www.memo.ru/daytoday/5katyn2.htm> [in Russian]
- Yampolsky, M. (1995). In the Shadow of Monuments. Notes on Iconoclasm and Time. *Soviet Hieroglyphics. Visual Culture in Late Twentieth century Russia*. (Nancy Condee, Eds.). Indiana University Press.

Отримано редакцією журналу / Received: 25.01.25
Прорецензовано / Revised: 22.03.25
Схвалено до друку / Accepted: 09.06.25

Artem BOHUTSKYI, PhD Student
ORCID ID: 0009-0002-8983-4759
e-mail: artem.bogutsky@ukma.edu.ua
National University of Kyiv-Mohyla Academy, Kyiv, Ukraine

THE "LENIN'S FALL" AS AN EXAMPLE OF DE/OCCUPATION OF CONSCIOUSNESS

Background. The analysis of transformations in the symbolic space of Ukraine after the Revolution of Dignity is based on theoretical postcolonialism and memory studies. The author analyses the physical and semantic dismantling of Soviet monuments as one of the practices associated with the rethinking of collective memory. The relationship between the physical de/construction of Soviet monuments and the transformations associated with changes in public consciousness in the context of de/colonisation is traced. The relevance of this study is grounded in several factors. First, the dismantling (semantic and physical) of Lenin monuments and monuments that are markers of the Russian Empire in general is an important step in the process of decolonisation of Ukraine and is a form of protection of national identity. Second, this phenomenon has intensified academic discussions on the role of the Soviet-imperial heritage in contemporary Ukrainian commemorative discourse. Third, "Lenin's fall" has been a pivotal factor influencing subsequent cultural and geopolitical transformations in Ukraine and beyond.

The purpose of the study is to analyze the phenomenon of "Lenin's fall" as an integral part of the process of decommunization and decolonization of the Ukrainian sociocultural space.

Methods. To achieve this goal, a comprehensive interdisciplinary approach is employed. Pierre Nora's concept of 'sites of memory' provides a framework for analyzing Soviet monuments as constructed symbols of collective memory and for exploring their role in shaping national identity. The theory of cultural memory developed by Aleida and Jan Assmann provides a wide range of tools for analyzing the transformational processes associated with collective perceptions of the past. The theory of 'symbolic capital' proposed by Pierre Bourdieu helps to analyze the transformational processes between social agents related to the changes in the monumental landscape. The research is primarily based on the cultural studies approach to assess changes in the semantic space and on historical and comparative method to analyze the phenomenon of 'Lenin's fall' in the context of decolonization processes.

Results. It has been established that the phenomenon of Lenin's fall has undergone a number of transformations: the spontaneous destruction of the Lenin monument on Shevchenko Boulevard on 8 December 2013 has turned into a systematic and now legally supported process of decolonization. The article traces the transformations of the Ukrainian sociocultural environment resulting from the processes of decolonization/de-imperialisation/de-Sovietisation. The author emphasizes the need to continue the policy of meaningful cleansing and protection of the Ukrainian cultural environment from the influence of Moscow and its proxies.

Conclusions. The study of the phenomenon of "Lenin's fall" confirms the need for a comprehensive approach to the study of processes related to the decolonization of symbolic space. The physical deconstruction or, conversely, the installation of Soviet monuments is necessarily accompanied by transformational changes in cultural narratives. The results of the study can be used for further research on decolonization processes and the improvement of national memory policy as an important part of protecting national identity from Russian imperial resentment.

Keywords: cultural dimension, interdisciplinary, cultural issues, cultural practices, Lenin's fall, Russian-Ukrainian war, sociocultural transformations, Ukrainian identity

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.